

XÂY DỰNG CHƯƠNG TRÌNH, KẾ HOẠCH TỔNG THỂ VỀ PHÁT HUY GIÁ TRỊ TÀI LIỆU LƯU TRỮ CÓ GIÁ TRỊ ĐẶC BIỆT

VŨ THỊ PHỤNG (*)

LÊ THỊ LÝ (**)

Tóm tắt: Hiện nay các Trung tâm Lưu trữ quốc gia đang quản lý một số tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt, đã được công nhận là bảo vật quốc gia và di sản tư liệu giá trị đặc biệt. Giá trị đặc biệt của những tài liệu lưu trữ này là một “kho báu” cần được tiếp tục khai thác và lan tỏa thông qua hoạt động phát huy giá trị của tài liệu. Vấn đề đặt ra hiện nay là các cơ quan quản lý tài liệu lưu trữ cần có định hướng và những giải pháp có tính hệ thống, lâu dài, hiệu quả để những tài liệu này tiếp tục được phát huy và mang lại hiệu quả trong đề xuất việc nghiên cứu, xây dựng chương trình, kế hoạch tổng thể để phát huy giá trị của các tài liệu lưu trữ này.

Từ khóa: Bảo vật quốc gia; di sản tư liệu; giá trị đặc biệt; Luật Lưu trữ; phát huy giá trị tài liệu lưu trữ; xây dựng.

Abstract: Currently, the National Archives Centers are managing a number of archival documents of special value that have been recognized as national treasures and documentary heritage of special value. The special value of these archival documents is “the treasure” that needs to be further exploited and disseminated through activities to promote their values. An existing issue is that the agencies that manage archival documents need to adopt systematic, long-term, and effective orientations and solutions so that these documents can continue to be promoted and ensure the effectiveness in proposing the research, developing the programs and master plans to promote the values of these archival documents.

Keywords: National treasures; documentary heritage; special value; Law on Archives; promoting the value of archival documents; building.

Ngày nhận bài: 15/10/2024

Ngày biên tập: 20/11/2024

Ngày duyệt đăng: 23/12/2024

Luật Lưu trữ số 33/2024/QH15 được Quốc hội thông qua ngày 21/6/2024 có hiệu lực từ ngày 01/7/2025 có những quy định về tài liệu lưu trữ và tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt (GTĐB). Phát huy giá trị của tài liệu lưu trữ nói chung và phát huy giá trị tài liệu lưu trữ có GTĐB nói riêng là nhiệm vụ cần được nghiên cứu, trao đổi và có các văn bản quy định, hướng dẫn thực hiện hết sức cụ thể.

1. Khái lược về phát huy giá trị của các tài liệu có giá trị đặc biệt

Khai thác, sử dụng và phát huy giá trị tài liệu lưu trữ (TLLT) nói chung là nhiệm vụ cơ

bản, là mục tiêu cuối cùng của công tác lưu trữ, hoạt động lưu trữ. Trước đây, việc khai thác, sử dụng và phát huy giá trị các TLLT chưa được coi trọng, chưa được mở rộng và chủ yếu tập trung vào hoạt động nghiệp vụ đơn thuần. Vì vậy, các cơ quan lưu trữ chỉ đóng vai trò tiếp nhận nhu cầu khai thác của độc giả và tra tìm tài liệu để đáp ứng theo yêu cầu, chưa có điều kiện nghiên cứu để giới thiệu một cách chủ động những giá trị của TLLT đến với những đối tượng liên quan và công chúng.

Hiện nay, với sự nỗ lực của các cơ quan quản lý TLLT, đặc biệt là các Trung tâm Lưu trữ quốc gia, việc thu thập, tổ chức khoa học và bảo quản TLLT đã được thực hiện khá hiệu quả, nhu cầu tiếp cận thông tin của các

(*) PGS.TS; Phó Chủ tịch Hội Văn thư Lưu trữ Việt Nam

(**) ThS; Trung tâm Lưu trữ quốc gia III

**Hình ảnh mộc bản Triều Nguyễn
bảo quản tại Trung tâm Lưu trữ quốc gia IV.**

tổ chức, cá nhân cũng tăng lên; những tiến bộ của khoa học và công nghệ đã giúp các cơ quan lưu trữ có đủ điều kiện để quan tâm đẩy mạnh hoạt động phát huy giá trị đối với TLLT. Nếu trước đây, các cơ quan lưu trữ chỉ phục vụ khi có nhu cầu khai thác, sử dụng TLLT thì hiện nay các cơ quan này đã chuyển đổi vị trí từ chỗ chờ người đến khai thác tài liệu để phục vụ, các cơ quan lưu trữ sang chủ động nghiên cứu để phát hiện ra những giá trị của TLLT đang quản lý, đồng thời tìm hiểu nhu cầu của các đối tượng khác nhau và chủ động quảng bá, giới thiệu về giá trị của TLLT để giúp độc giả hiểu về tài liệu, thu hút độc giả đến tìm tài liệu và hỗ trợ độc giả trong việc sử dụng và phát huy những giá trị của TLLT.

Để tiếp tục quảng bá, phát huy hơn nữa giá trị của tài liệu lưu trữ quốc gia, việc phát huy giá trị của TLLT nói chung, TLLT có GTĐB nói riêng, đòi hỏi các cơ quan lưu trữ cần có chiến lược dài hơi mà trọng tâm là nghiên cứu và xây dựng chương trình, kế hoạch tổng thể về phát huy giá trị của các TLLT có GTĐB. Một chương trình, kế hoạch tổng thể sẽ bao gồm rất nhiều giai đoạn, tùy thuộc vào mỗi khối/nhóm/sưu tập tài liệu lưu trữ có GTĐB, quy mô thực hiện mà sẽ có một bản chương trình, kế hoạch cụ thể đáp ứng nhu cầu phát huy giá trị của TLLT

trong một khoảng thời gian nhất định, có thể là 05 năm, 10 năm và trong từng giai đoạn sẽ phân chia thành những chương trình, kế hoạch với thời hạn ngắn hơn theo từng năm. Qua đó, các cơ quan lưu trữ và cán bộ lưu trữ (nơi quản lý TLLT có GTĐB) sẽ nhận thức được giá trị nhiều mặt của tài liệu, đồng thời hoạch định được các chương trình, kế hoạch, hoạt động tổng thể, lâu dài; tránh chồng chéo hoặc lúng túng giải quyết khi lãnh đạo cơ quan, xã hội có nhu cầu cung cấp tài liệu.

Việc xây dựng chiến lược để phát huy giá trị của TLLT có GTĐB đóng vai trò quan trọng và cần thiết để quảng bá giá trị của tài liệu lưu trữ, giúp phân tích và đưa ra những quyết định

hợp lý, từ đó đạt được mục tiêu nhanh chóng và hiệu quả hơn, giúp các cơ quan quản lý TLLT biết được danh sách các hạng mục và thứ tự ưu tiên các nhiệm vụ cần thực hiện, từ đó sắp xếp các nhiệm vụ một cách khoa học, theo dõi tiến độ công việc, tận dụng hiệu quả nguồn lực, chủ động kiểm soát, phát triển thế mạnh của Trung tâm lưu trữ và quản lý thời gian cũng như những rủi ro có thể xảy ra. Bên cạnh đó, khi xây dựng được chương trình, kế hoạch tổng thể phát huy giá trị của TLLT có GTĐB còn tạo động lực thúc đẩy thực hiện mục tiêu nhiệm vụ phát huy giá trị của TLLT nói chung, của cơ quan lưu trữ nói riêng, góp phần thúc đẩy sự tương tác và tính đoàn kết trong tập thể. Việc nghiên cứu, xây dựng hoạt động tổng thể về phát huy giá trị TLLT có GTĐB cũng thể hiện tầm nhìn xa, là cơ sở giúp các cơ quan lưu trữ chủ động trong việc chuẩn bị nguồn lực để thực hiện các hoạt động cụ thể trong phát huy giá trị những TLLT có GTĐB.

2. Giải pháp xây dựng chương trình, kế hoạch tổng thể về phát huy giá trị tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt

Trong công tác phát huy giá trị tài liệu lưu trữ nói chung và đối với TLLT có GTĐB nói riêng, việc xây dựng chương trình tổng thể và kế hoạch hàng năm là nhiệm vụ hết

sức cần thiết, mang tính định hướng lâu dài, giúp phân tích và đưa ra những phương án hợp lý cho việc quảng bá và phát huy giá trị TLLT có GTĐB, thể hiện tính khoa học, bài bản và chuyên nghiệp cũng như khẳng định giá trị, tầm cỡ tương xứng với danh hiệu mà tài liệu được vinh danh, từ đó nâng cao hiệu quả công tác phát huy giá trị của TLLT. Việc xây dựng chương trình tổng thể và kế hoạch cần xác định rõ những mục tiêu nhiệm vụ đề ra, có tính thực tế, khả thi, rõ ràng, tránh việc đề cập chung chung, sơ sài; phân bổ thời gian cho từng nhiệm vụ, hoạt động trong chương trình, kế hoạch một cách hợp lý. Chương trình, kế hoạch phát huy giá trị của TLLT có GTĐB được cơ quan có thẩm quyền phê duyệt sẽ là căn cứ, cơ sở để các cơ quan lưu trữ chủ động, tích cực thực hiện và đạt hiệu quả cao. Để triển khai hiệu quả nhiệm vụ này, cần thực hiện tốt một số nội dung sau:

Một là, khảo sát, đánh giá tổng thể và chi tiết giá trị của các tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt.

Muốn phát huy giá trị TLLT nói chung, TLLT có GTĐB nói riêng, cần phải nghiên cứu và xác định các giá trị của tài liệu. Đó là, các cơ quan quản lý TLLT phải nghiên cứu để trả lời câu hỏi: những TLLT có GTĐB là những giá trị gì và đặc biệt ở điểm (hoặc những điểm) nào?

Cho đến nay, đã có rất nhiều bài viết, nhiều hội thảo, nhiều cuốn sách phân tích về giá trị nhiều mặt của một số TLLT có GTĐB (có những tài liệu đã được công nhận là bảo vật quốc gia và di sản tư liệu hiện đang được bảo quản tại Trung tâm Lưu trữ quốc gia)⁽¹⁾.

Tuy nhiên, TLLT nói chung và các TLLT có GTĐB nói riêng là một “kho báu” mà giá trị của nó không có giới hạn. Bởi lẽ, về lý thuyết, một TLLT có thể có rất nhiều giá trị, điều này phụ thuộc vào giá trị vốn có của tài liệu, đồng thời còn phụ thuộc vào nhận thức, suy đoán, cảm nhận của người đọc, người xem, người quan sát, người nghiên cứu khi tiếp cận với tài liệu. Ví dụ: các văn bản hành chính trong khối Châu bản Triều Nguyễn, khi được soạn thảo và ban hành chỉ có giá trị trong việc giúp nhà vua điều hành công việc quản lý đất nước. Nhưng khi được lưu trữ lại, Châu bản

triều Nguyễn được nghiên cứu và khai thác ở rất nhiều giá trị khác như: nội dung tài liệu thể hiện tư duy và phương pháp quản lý của các nhà vua triều Nguyễn; phản ánh tình hình chính trị, kinh tế và xã hội Việt Nam đương thời; phản ánh phong cách trị nước riêng của các nhà vua; là bằng chứng về chủ quyền quốc gia về biên giới và biển đảo...⁽²⁾.

Có thể nói, giá trị của TLLT là giá trị gia tăng và sự gia tăng này không có điểm dừng. Bởi lẽ, khi tiếp cận với tài liệu, mỗi đối tượng lại có thể có những cảm nhận riêng về giá trị của TLLT. Điều đó phụ thuộc vào trình độ hiểu biết, thời điểm và hoàn cảnh tiếp cận và mục đích của người nghiên cứu... Đó chính là lý do để cơ quan lưu trữ, người làm công tác lưu trữ tiến hành nhận diện các giá trị của TLLT và TLLT có GTĐB để chủ động giới thiệu, quảng bá đến toàn xã hội.

Để thực hiện công việc này, các cơ quan lưu trữ cần tổ chức một nhóm chuyên gia để khảo sát, đánh giá tổng thể và chi tiết giá trị của các TLLT có GTĐB. Nhóm này nên bao gồm những cán bộ lưu trữ có kinh nghiệm, một số nhà sử học, nhà nghiên cứu ở các lĩnh vực để nhận diện giá trị của tài liệu ở các góc độ khác nhau. Công việc của nhóm này là nghiên cứu (khảo sát, tìm hiểu, tổ chức các cuộc tọa đàm, hội thảo khoa học...) để xác định những giá trị cơ bản của các TLLT có GTĐB và chỉ ra được điểm (những điểm) làm nên tính “đặc biệt” của các giá trị đó. Kết quả của bước này là một danh mục các giá trị của khối/nhóm TLLT có GTĐB, được sắp xếp theo lĩnh vực (chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội...) hoặc theo nhu cầu của các đối tượng thường xuyên quan tâm đến những tài liệu này (các nhà nghiên cứu trong và ngoài nước, các nhà quản lý, người dân...). Đây là cơ sở ban đầu cho các công việc tiếp theo.

Hai là, xác định các lĩnh vực có thể phát huy giá trị của các tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt.

Trên cơ sở các giá trị và GTĐB của các khối/nhóm tài liệu đã được xác định, công việc tiếp theo là xác định các lĩnh vực mà các giá trị đó có thể và cần được phát huy. Về lý thuyết, giá trị của TLLT nói chung và TLLT có GTĐB nói riêng có thể được phát

huy trong tất cả các lĩnh vực như: chính trị, kinh tế, văn hóa, xã hội... Tuy nhiên, muốn phát huy giá trị của các TLLT có GTĐB, các cơ quan lưu trữ cần xác định cụ thể, chi tiết như: lĩnh vực chính trị bao gồm những vấn đề gì; đối với từng vấn đề đó, những giá trị nào của khối/nhóm TLLT có GTĐB có thể cần/sẽ được khai thác và sử dụng, phát huy, lan tỏa. Trên cơ sở phân tích rõ vấn đề, các cơ quan lưu trữ sẽ xác định được lĩnh vực nào quan trọng nhất để có thể tập trung nguồn lực và những hoạt động cơ bản cho việc phát huy giá trị của TLLT.

Ba là, xác định các đối tượng quan tâm đến tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt.

Sau khi xác định các giá trị cần phát huy của những TLLT có GTĐB theo từng lĩnh vực cụ thể, các cơ quan lưu trữ cần xác định các đối tượng có nhu cầu hoặc quan tâm đến các giá trị đó để định hướng phát huy các hoạt động ngày một hiệu quả. Vấn đề quan trọng là, muốn cho các đối tượng biết đến giá trị của TLLT nói chung và tài liệu có GTĐB nói riêng, các cơ quan quản lý TLLT cần chủ động giới thiệu và quảng bá, chủ động thu hút họ đến với TLLT, thụ hưởng những giá trị mà TLLT mang lại.

Bốn là, dự kiến các hình thức và hoạt động phát huy giá trị của các tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt.

Kế thừa Luật Lưu trữ năm 2011, Luật Lưu trữ năm 2024 (Điều 41) đã quy định rõ 05 hình thức phát huy giá trị TLLT chính và các hình thức khác. Căn cứ quy định này, các cơ quan quản lý TLLT có GTĐB sẽ dự kiến các hình thức có thể áp dụng đối với từng khối tài liệu cụ thể. Về lý thuyết, tất cả các TLLT đều có thể được phát huy thông qua các hình thức đã được quy định trong Luật. Tuy nhiên, trên thực tế, có những hình thức phù hợp với khối tài liệu này nhưng có thể không phù hợp với khối tài liệu khác, hoặc có hình thức nếu được áp dụng sẽ không mang lại hiệu quả cao.

Năm là, xây dựng chương trình tổng thể và kế hoạch hàng năm cho việc phát huy giá trị của các tài liệu lưu trữ có giá trị đặc biệt.

Sau khi thực hiện những công việc nêu trên, các cơ quan lưu trữ đã có đủ cơ sở để xây dựng chương trình tổng thể và kế hoạch hàng năm cho việc phát huy giá trị của các

TLLT có GTĐB. Chương trình tổng thể cần được xây dựng cho một giai đoạn dài (ít nhất là 05 năm) để có căn cứ xây dựng các kế hoạch hàng năm về phát huy giá trị các TLLT có GTĐB. Trong chương trình tổng thể, cần xác định rõ các vấn đề sau: 1) Các GTĐB của khối/nhóm tài liệu cần được phát huy; 2) Các đối tượng cần hướng tới để phát huy, lan tỏa các GTĐB của tài liệu; 3) Các hình thức cần được áp dụng để phát huy giá trị khối TLLT có GTĐB, trong đó, hình thức nào là chủ yếu, cần được tổ chức thường xuyên; 4) Lộ trình tổ chức các hoạt động cụ thể để phát huy giá trị khối TLLT có GTĐB trong thời gian ít nhất 05 năm và các điều kiện đảm bảo như nhân lực, vật lực và tài lực; 5) Các thủ tục pháp lý và sự phối hợp với các cơ quan, tổ chức có liên quan.

Trong công tác phát huy giá trị TLLT nói chung và đối với TLLT có GTĐB nói riêng, việc xây dựng chương trình tổng thể và kế hoạch hàng năm là hết sức cần thiết, mang tính định hướng chiến lược, giúp phân tích và đưa ra những phương án hợp lý cho việc quảng bá và phát huy giá trị TLLT có GTĐB, thể hiện tính khoa học, bài bản và chuyên nghiệp cũng như khẳng định giá trị, tầm cỡ tương xứng với danh hiệu mà tài liệu được vinh danh, từ đó nâng cao hiệu quả công tác phát huy giá trị của TLLT./.

Ghi chú:

(1) Hiện nay các Trung tâm Lưu trữ quốc gia (TTLTQG) đã và đang bảo quản 04 khối/nhóm tài liệu lưu trữ được công nhận là Bảo vật quốc gia và Di sản tư liệu, bao gồm: *Châu bản Triều Nguyễn* (TTLTQG I); *Mộc bản triều Nguyễn* (TTLTQG IV); *Tập Sắc lệnh của Chủ tịch Chính phủ Lâm thời nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa 1945-1946* và *Bộ sưu tập bản phác thảo mẫu Quốc huy Việt Nam của họa sĩ Bùi Trang Chước* (TTLTQG III). Đến nay đã có nhiều bài viết, nhiều hội thảo khoa học bàn về GTĐB của các khối/nhóm tài liệu nói trên.

(2) Vũ Thị Phụng, *Châu bản Triều Nguyễn - Những vấn đề cần tiếp tục được phát huy*, Tạp chí Lưu trữ và Thời đại, số 3/2022.